

BLOQUE 3. SÉCULO XIX

TEMA 16. A PRIMEIRA REPÚBLICA: PROXECTO DE CONSTITUCIÓN FEDERAL E CANTONALISMO

Sempre tendo en conta a información subministrada polos documentos, o alumnado deberá referenciar xenericamente o paso da monarquía de Amadeu de Saboia (chea de dificultades) a un réxime republicano inestable e moi cuestionado. Como consecuencia do anterior, explicará a falta dun modelo consensuado de república; o xurdimento do movemento cantonal, a división entre os republicanos federais así como o proxecto de constitución federal.

A primeira República (1873-1874).

En febreiro de **1873** proclamouse a **República**. A Asemblea Nacional Republicana asumiu todos os poderes e nomeou presidente do Goberno a **Estanislao Figueras**, que sería, ademais, xefe de Estado.

Xa desde o principio, apareceron diferenzas entre os republicanos á hora de decidir a organización política da República:

- **os unitarios defendían unha república unitaria.**
- **os federais gradualistas de Pi i Margall** defendían unha federación desde arriba, é dicir, unha República na que as Cortes organizasen o reparto de poderes entre o Estado federal e os Estados que formasen esa federación.
- **os federais intransixentes ou cantonalistas**, defendían un modelo desde abaixo, coa proclamación da soberanía das unidades políticas inferiores, os **cantóns**, para, desde eles, construír mediante acordos libres a federación española. As tensións entre as distintas alternativas xeraron unha grave inestabilidade política e houbo que convocar eleccións para formar unha nova Asemblea. As eleccións, mediante sufraxio universal para maiores de 21 anos, déronlle a vitoria aos **federais** se ben houbo unha abstención de máis do 60% do electorado. A nova **Asemblea** proclamou a **República federal** e nomeou presidente do executivo a **Francisco Pi i Margall**. Inmediatamente comezouse a redactar o proxecto para unha nova Constitución que:
 - a)** organizaba España como unha federación formada por dezasete Estados, incluídos Cuba e Porto Rico.
 - b)** a xefatura de Estado correspondíalle ao Presidente da República, elixido por sufraxio universal, e que nomeaba ao Presidente do Goberno.

- c) o legislativo recae na Asemblea Nacional Republicana, composta por dúas cámaras: o Senado, no que están representados os dezasete Estados, e o Congreso, elixido por sufraxio universal.
- d) recoñecía a autonomía municipal.
- e) establecíase unha clara separación entre Igrexa e Estado.

A axitación social e política foi en aumento; os obreiros e campesiños (estimulados pola **Federación Rexional Española** (FRE) da **AIT**) protagonizaron folgas e protestas, entre a que hai que destacar a de Alcoi en 1873, onde as masas populares asasinaron ás autoridades e incendiaron varias fábricas; as noticias crearon un forte temor entre a burguesía capitalista.

Ao mesmo tempo, os **federais intransixentes** proclamaron a independencia de varios cantóns sen agardar a que a Asemblea promulgase a nova Constitución. O **movemento cantonalista** espallouse por Andalucía e o Levante, destacando a formación do cantón de Cartaxena (que perdurou desde xullo de 1873 até xaneiro de 1874). As revoltas cantonalistas fixeron fracasar o proxecto para tratar de implantar unha república desde arriba e **Pi i Margall** dimitiu.

Nicolás Salmerón asumiu a presidencia dun novo goberno que tratou de sufocar o movemento cantonalista na zona de Levante e a guerra carlista no norte (que non rematará até 1876). Para solucionar estes conflitos tivo que se apoiar en militares coma **Pavía e Martínez Campos** e acceder ás súas peticións de restablecer a autoridade e a orde; pero a necesidade de ter que asinar varias penas de morte levou a **Salmerón**, contrario á pena capital, a dimitir. Sucedeuno **Emilio Castelar** que afrontou a guerra carlista, a cubana e o movemento cantonalista. Conseguiu poderes extraordinarios da **Asemblea Nacional Republicana** e tomou medidas drásticas apoiándose en militares conservadores. Os federais descontentos co goberno de **Castelar**, pretenderon escoller un novo presidente e, cando se estaba a celebrar a sesión nas Cortes, o xeneral **Pavía** entrou no **Congreso dos Deputados** e dissolveu a Asemblea. Era o 3 de xaneiro de 1874.

Ante o baleiro de poder, **Serrano** volta asumir provisionalmente o poder executivo e promete convocar novas eleccións cando o país estea pacificado, mentres o exército loita por reducir definitivamente a cantonalistas e carlistas.

As tensións entre os republicanos, as guerras carlista e cubana e o aumento e a radicalización das protestas obreiras crearon un medo crecente nas clases propietarias e no exército á desintegración de España e á revolución social. Así, comezan os primeiros intentos de **Cánovas del Castillo** para tratar de restaurar a monarquía na figura de **Afonso de Borbón**, que se presentou como monarca respetuoso co sistema constitucional no **Manifesto de Sandhurst**. O 29 de decembro de 1874 o xeneral **Martínez Campos** daba un novo golpe de Estado e pronunciábase a favor da monarquía de **Afonso XII**; remataba así o goberno provisional e, con el, a curta experiencia republicana.

EPÍLOGO. O MODELO DE ESTADO LIBERAL EN ESPAÑA

O periodo da historia de España comprendido entre 1833 e 1874 caracterizouse pola inestabilidade política e constitucional e os continuos cambio de Goberno. Houbo sempre unha falta de consenso entre os grupos liberais sobre as que habían ser as bases do sistema e unha clara predilección da monarquía polo modelo político moderado. A partires de 1875, tras a restauración da monarquía borbónica, o modelo conservador seguiu a ser o dominante, caracterizado por:

a) monarquía constitucional doutrinaria na que o rei ten un papel hexemónico: comparte a soberanía e o lexislativo coas Cortes e exerce o executivo. Só dentro do liberalismo radical aparecerán os partidarios dunha monarquía democrática (coma a de Amadeo I) ou dunha república federal.

b) Estado unitario e centralizado: a pesares das diferenzas lingüísticas, culturais e legais, impúxose un Estado unitario identificado coa nación española. Dependendo do grao de dependencia respecto ao Goberno central, aparecerán dous modelos: un, rixidamente **centralizado**, defendido por moderados e conservadores (o que máis tempo estivo en vigor: 1845-54, 1856-68, 1876-1923); outro, **descentralizado**, defendido polos progresistas e os demócratas, que estivo vixente en breves periodos (1836-43, 1854-56, 1868-74). Fronte ao unitarismo e o centralismo apareceu, xa na década de 1830, a defensa das particularidades culturais e políticas das distintas partes que conformaban España, a maioría das veces, identificadas cos vellos reinos medievais. Este **provincialismo** podía ser de carácter **progresista** (o caso de **Antolín Faraldo** e o pronunciamento de **Solís** en 1846) ou **tradicionalista** (defensa das tradicións locais fronte á uniformidade lexislativa liberal) coma no caso vasco e navarro. O provincialismo dará pé, na Restauración, ao nacemento do rexionalismo e do nacionalismo.

ESTADO UNITARIO: é aquel no que existe un único poder político, tanto na formación do Estado coma no exercicio da política. Todos os organismos da administración e todas as institucións políticas derivan dese único poder estatal central.

ESTADO CENTRALIZADO: as decisións administrativas, legais e xudiciais exércenas as institucións centrais; as institucións territoriais (concellos, provincias...) simplemente teñen como misión aplicar de modo uniforme en todo o territorio estatal as decisións do Goberno central.

ESTADO DESCENTRALIZADO: as institucións territoriais teñen competencias plenas; pode haber unha descentralización administrativa cando se mantén un centro político (que dicta as leis) pero as institucións territoriais teñen capacidade para decidir a forma de aplicar esa lei central no seu propio territorio. No caso da descentralización política, mantense a existencia dun Estado único e dunha única Constitución, pero recoñécese a posibilidade das institucións políticas territoriais a autogobernarse, podendo tomar as súas propias decisións políticas e administrativas para o seu propio territorio, sempre dentro do marco constitucional do Estado. Nese caso adóitase falar de Estado autonómico.

c) Estado de propietarios, no que se restrinxe a participación política popular: os grupos dominantes só conceden o dereito a voto aos propietarios (terratenentes, donos de fábricas, aristócratas...) e fan do Estado un instrumento para manter os seus intereses: restrinxiron o sufraxio, evitaron que o Goberno dependese das urnas, controlaron o nomeamento dos alcaldes, estableceron códigos legais que garantían a propiedade privada, crearon un corpo de seguridade ás ordes do Goberno (a Garda Civil), crearon un exército de quintas no que o servizo se podía evitar mediante o pagamento dunha determinada taxa, coartaron dereitos e liberdades, someteron a prensa, limitaron a educación, que quedou en mans da Igrexa católica...

d) unha peculiar alternancia do Goberno: o monarca nomeaba e cesaba os seus ministros, pero estes tiñan que contar coa aprobación das Cortes. Dese xeito, como o nomeamento dos ministros se facía antes das eleccións a Cortes, estes debían gañalas a toda costa. Como era o proceso, entón? O goberno, logo de ser nomeado polo rei, convocaba eleccións que, invariablemente, gañaba grazas ao control do sufraxio a á manipulación do proceso electoral. As eleccións non eran máis ca unha fraude. Os moderados defenderon a liberdade do rei á hora de empregar as súa prerrogativas; os progresistas, en cambio, esixían o sometemento da Coroa ás Cortes.

Entre 1833 e 1868, como a Coroa sempre escollía aos moderados, os progresistas tiveron que recurrir á violencia para poder chegar ao poder. O método sempre foi o mesmo: unha serie de pronunciamentos iniciaba unha revolución e formábanse xuntas, que contaban co apoio dos militares progresistas e do pobo. Xenerais (espadóns) coma **Espartero, O'Donnell, Serrano, Prim, Topete...** foron os árbitros políticos que obrigaban á Coroa a

nomear gobernos progresistas; con todo, pasado o perigo, e perante o descontento popular polos cambios prometidos e non realizados, a Coroa voltaba nomear un Goberno moderado.

e) inestabilidade constitucional: destaca o elevado número de Constitucións, o que marca a incapacidade política para consensuar uns principios políticos básicos aceptados por todos os liberais, tanto conservadores coma progresistas. Podemos distinguir varios modelos:

Moderadas ou conservadoras (1845, 1876)	Progresistas (1837, 1856 – non nata-)	Democráticas (1869, 1873 – proxecto-)
soberanía compartida rei/Cortes	soberanía nacional asumida polas Cortes	soberanía popular
executivo: a Coroa	executivo: a Coroa	executivo: a Coroa
lexislativo: as Cortes co rei	lexislativo: as Cortes co rei	lexislativo: as Cortes
preeminencia do rei sobre as Cortes	limitación das prerrogativas do rei polas Cortes	preeminencia do lexislativo e fortes limitacións sobre o executivo
Cortes bicamerais: o Senado desígnao o rei	Cortes bicamerais: o Senado desígnao o rei	Cortes bicamerais con Congreso e Senado elixidos por sufraxio
poder xudicial: tribunais	poder xudicial: tribunais e xurados	poder xudicial: tribunais e xurados
sufraxio censatario restrinxido	sufraxio censatario amplo	sufraxio universal masculino
catolicismo oficial	tolerancia de cultos	liberdade de cultos
dereitos e liberdades restrinxidos	dereitos e liberdades máis amplos	amplo catálogo de dereitos e liberdades

f) división do liberalismo en dúas grandes tendencias: a doutrinaria, maioritaria durante o s. XIX, e a democrática, minoritaria. Xurden, así, tres grandes familias políticas liberais: os **moderados** ou conservadores, os **progresistas** e os **demócratas** (que á súa vez poden ser monárquicos ou republicanos).

LIBERALISMO DOUTRINARIO	LIBERALISMO DEMOCRÁTICO
• Soberanía compartida • Sufraxio censatario • Restricción das liberdades • Oficialidade do catolicismo • Poderes compartidos • Parlamento bicameral: Cortes, Senado • Tribunais sen xurado • Goberno oligárquico • Monarquía	• Soberanía popular • Sufraxio universal • Dereitos e liberdades amplos • Liberdade de cultos • Rixida separación de poderes • Parlamento unicameral: Cortes • Tribunais con xurado • Goberno democrático • Monarquía ou república democrática

constitucional doutrinaria • Estado unitario • Centralización • Nomeamento dos alcaldes polo Goberno • Garda Civil • Propiedade privada sen limitacións • Egoísmo social das clases propietarias • Proteccionismo • Apoio dos notables e a alta burguesía	Estado unitario ou federal • Descentralización • Elección popular dos alcaldes • Milicia Nacional • Propiedade privada • Tentativas de débiles reformas sociais • Libremercado • Apoio das clases medias.
---	---

g) o mantemento do tradicionalismo, unha corrente ideolóxica reaccionaria, ultraconservadora e antiliberal, que inclúe a aqueles que defenden os valores políticos, sociais e relixiosos anteriores á revolución liberal: unha monarquía autoritaria, o mantemento das leis tradicionais, a vixencia do catolicismo, os dereitos da Igrexa por enriba dos dereitos individuais. Adoitan criticar, tamén, o egoísmo do capitalismo e o liberalismo económico e defenden unha maior xustiza social cos pobres baseada na caridade cristiá pero, ao mesmo tempo, conservando as diferenzas sociais. Cómpre destacar aos **carlistas** que, xunto á defensa dos valores católicos, recoñecen os fueros vascos e cataláns e o dereito a reinar aos sucesores do **infante Carlos**, irmán de **Fernando VII**. Por outra banda, os integristas ou neocatólicos eran defensores de **Sabela II** e os seus descendentes, pero reivindicaban unha monarquía conservadora e a supremacía dos valores católicos, aos que se debía axustar a política.

En síntese, o réxime político dominante en España foi (agás no **Sexenio Democrático 1868-84**) a **monarquía constitucional doutrinaria** favorable aos intereses sociais, políticos e económicos das clases burguesas e aristocráticas, que mantiveron fóra da política á maioría do país. Un réxime oligárquico, cunha clase política que pretendía simplemente asegurar e protexer a súa hexemonía social e económica. Un réxime sen democracia, sen verdadeiros partidos políticos, no que o caciquismo foi a verdadeira maquinaria administrativa e política do Goberno.